ISSN 2617-5940

ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗБІРНИК наукових праць

ДЕРЖАВНОГО ПОДАТКОВОГО УНІВЕРСИТЕТУ

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ № 2 2023

ISSN 2617-5940

Державний податковий університет

Збірник наукових праць Державного податкового університету

Електронне наукове видання № 2, 2023

ISSN 2617-5940
УДК 33 + 657

Збірник наукових праць Державного податкового університету : електронне наукове видання (категорія Б) / гол. ред. О. Гордей ; Державний податковий університет. 2023. № 2. URL : https://dpu.edu.ua/potochnyi-nomer-zbirnyka-2022

Журнал розміщено в профільних міжнародних наукометричних базах даних, репозитаріях та пошукових системах:

- **Vernadsky National Library of Ukraine**
- **Google Academy**
- **Crossref**
- **The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences**
- **(ERIH PLUS)**
- **CiteFactor**
- **MIAR**
- **Open Academic Journals Index**
- **INFOBASEINDEX**
- **Turkish Education Index**

Затверджено Вченою радою Державного податкового університету (протокол № 6 від 30 листопада 2023 року)

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів.
За точність викладеного матеріалу відповідальність покладено на авторів.
Рукописи рецензуються редакційною колегією та перевіряються в системі унікальності текстів «UNICHECK».
Зміни тексту та скорочення, що впливають на зміст матеріалів, а також їх перейменування вносяться редакцією за погодженням авторів.
У разі передруку матеріалів посилання на «Збірник наукових праць Державного податкового університету» обов'язкове.

Адреса редакції: вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08205, Україна

E-mail: 32.10@dpu.edu.ua

Вебсайт (вебсторінки) наукового видання:

https://dpu.edu.ua/zbirnyk-naukovykh-prats-derzhavnoho-podatkovoho-universytetu

Редакційна колегія:

голова редколегії: **Гордей Оксана**, *доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)*
відповідальний секретар: **Діденко Людмила**, *кандидат економічних наук, доцент, Державний податковий університет (Україна)*

Склад редакційної колегії:

Барін Кумар Рой, *PhD, Коледж Маулана Азад, Калькутта (Індія)*
Бедіанашвілі Гіві, *доктор економічних наук, Інститут досліджень економічних та соціальних проблем глобалізації Європейського університету Грузії (Грузія)*
Белінська Лариса, *доктор економічних наук, Вільнюський університет (Литва)*
Береславська Олена, *доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)*
Білик Олена, *доктор наук з державного управління, доцент, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна)*
Боссіо Флавіо, *PhD, Parthenope Університет Неаполю (Італія)*
Глонті Владімер, *доктор наук, Державний університет імені Шота Руставелі (Грузія)*
Гулей Анатолій, *доктор економічних наук, професор, Українська міжбанківська валютна біржа, Західноукраїнський національний університет (Україна)*
Гусятинський Микола, *кандидат технічних наук, доцент, Державний податковий університет (Україна)*
Давиденко Надія, *доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)*
Дзюбинська Агнешка, *PhD, Економічний університет у Катовицях (Польща)*
Ед-Давалі Сліман, *PhD, Національна школа комерції і менеджменту, Університет Chouaib Doukkali (Марокко)*
Зекірі Юзуф, *PhD, Південно-східний європейський університет (Республіка Північна Македонія)*
Коваленко Юлія, *доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)*
Кола Форцім, *PhD, Університет Марліна Барлеті (Албанія)*
Корнєєв Володимир, *доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)*
Мартиненко Валентина, *доктор економічних наук, доцент, Державний податковий університет (Україна)*
Маршалок Тарас, *доктор економічних наук, доцент, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» (Україна)*
Онишко Світлана, *доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)*
Тетяна Паєнтко, *доктор економічних наук, професор бізнес школи Берлінського університету прикладних наук економіки і техніки (Німеччина)*
Петруці Рафаель, *PhD, Віденський університет економіки і бізнесу (Австрія)*
Проскура Катерина, *доктор економічних наук, професор, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз (Україна)*
Сагаян Мартін, *PhD, Карунський технологічно-науковий інститут (Індія)*
Слюсарева Людмила, *доктор економічних наук, доцент, Державний податковий університет (Україна)*
Стежко Надія, *доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)*
Хасан Рохаіл, *PhD, Технологічний університет PETRONAS (Малайзія)*
Чуницька Ірина, *доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)*
Шимберова Іветта, *PhD, Технологічний університет Брно (Чехія)*
Язлюк Борис, *доктор економічних наук, професор, Західноукраїнський національний університет (Україна)*
Які Анджей, *доктор наук, Краківський економічний університет (Польща)*

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
ДЕРЖАВНОГО ПОДАТКОВОГО УНІВЕРСИТЕТУ
Спеціальності: 051 «Економіка», 071 «Облік і оподаткування»,
072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»,
073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг»,
281 «Публічне управління та адміністрування»
Засновник та видавець
Державний податковий університет
Електронне наукове видання № 2, 2023
УДК 33 + 657

ЗМІСТ

Бірюк Д., Онишко С.
Просторові характеристики та зв'язки в системі реалізації потенціалу фінансів у суспільному розвитку 6

Петренко Л., Ніжегородцев В., Дубініна А., Іванова Л.
Інформаційна система DocDream у забезпеченні автоматизації маркетингової діяльності установи 23

Давиденко Н., Скрипник Г., Буряк А., Буряк І.
Фінансове забезпечення розвитку кластерів в Україні: проблеми та перспективи 39

Коляда Т., Бенч Л., Пожиткова П.
Державний борг України в умовах військової агресії: виклики та тенденції розвитку 62

Криниця С.
Сучасні тренди розвитку цифрових технологій та їх вплив на публічні фінанси 82

Павленко В.
Управління бюджетним дефіцитом: зарубіжний досвід та уроки для України 121

Гордей О., Новицька О., Курманчук Ю., Ульянчик Д.
Антилегалізаційний фінансовий моніторинг щодо корупційних дій в Україні 139

CONTENTS

Biriuk D., Onyshko S.
Spatial Characteristics and Relationships in the System
of Realizing the Potential of Finance in Social Development 6

Petrenko L., Nizhegorodtsev V., Dubinina A., Ivanova L.
DocDream Information System in Providing Automation
of Marketing Activities of the Institution 23

Davydenko N., Skrypnyk G., Buriak A., Buriak I,
Financial Support of Cluster Development in Ukraine:
Problems and Prospects..... 39

Koliada T., Bench L., Pozhytkova P.
Public Debt of Ukraine Under the Conditions
of Military Aggression: Challenges and Development Trends..... 62

Krynytsia S.
The Current Trends in the Digital Technologies
Development and their Impact on Public Finances 82

Pavlenko V.
Budget Deficit Management:
Foreign Experience and Lessons for Ukraine 121

Hordei O., Novytska O., Kurmanchuk Y., Ulyanchyk D.
Anti-money laundering financial monitoring
of corrupt practices in Ukraine..... 139

УДК 336.62:658.14
JEL G38, J54
DOI 10.33244/2617-5940.2.2023.39-61

Н. Давиденко,
д-р екон. наук, професор,
завідувач кафедри публічних фінансів
e-mail: davidenk@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-7469-5536;
Г. Скрипник,
канд. екон. наук, доцент кафедри
публічних фінансів
e-mail: ga_skrypnyk@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-1246-1122;
А. Буряк,
канд. екон. наук, доцент кафедри
публічних фінансів
e-mail: buriak.av@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-0886-317X;
І. Буряк,
канд. с.-г. наук, докторант кафедри
публічних фінансів,
Державний податковий університет
e-mail: Igor.m.buriak@gmail.com
ORCID ID 0009-0006-3390-696X

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розкрито основні тенденції та організаційні особливості розвитку кластерів в Україні. Наведено визначення кластера, а також джерела формування фінансового капіталу кластерів, напрям розподілу власних коштів. Розглянуто чинники позитивного та негативного впливу кластерів на економіку України. Проаналізовано регіональні стратегії та політики хайтек-проєктів 5 регіонів, де почали функціонувати промислові кластери, а саме: Київської, Вінницької, Миколаївської, Запорізької та Харківської областей. Визначено основні інструменти фінансової підтримки розвитку кластерного руху в Україні на державному та регіональних рівнях. Висвітлено розподіл фінансових потреб за кластерами на 2023 рік, проаналізовано фінансування потреб постраждалих осіб за рахунок Плану

гуманітарного реагування в Україні за період з 2015 по 2023 рр. Виокремлено основні проблеми, що негативно впливають на фінансування економічних інноваційних кластерів державного та регіонального розвитку. Надано пропозиції щодо фінансової підтримки кластерного руху в Україні.

***Ключові слова**: фінансове забезпечення, економічні кластери, регіональна економіка, IT-кластери, інноваційний розвиток, кластерна політика, фінансова підтримка.*

N. Davydenko,
Doctor of Science, Economics, Professor, Head of the Department of Public Finance
e-mail: davidenk@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-7469-5536;
H. Skrypnyk,
Ph.D., Associate Professor of the Department of Public Finance
e-mail: ga_skrypnyk@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-1246-1122;
A. Buriak,
Ph.D., Associate Professor of the Department of Public Finance
e-mail: buriak.av@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-0886-317X;
I. Buriak,
PhD of agricultural sciences, doctoral student of the Department of Public Finance,
State Tax University
e-mail: Igor.m.buriak@gmail.com
ORCID ID 0009-0006-3390-696X

FINANCIAL SECURITY OF CLUSTER DEVELOPMENT IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

The article reveals the main trends and organizational features of the development of clusters in Ukraine. The definition of the cluster, as well as the sources of the formation of the financial capital of the clusters, the direction of distribution of own funds are given. Factors of positive and negative impact of

clusters on the economy of Ukraine are considered. The regional strategies and policies of high-tech projects of 5 regions where industrial clusters began to function were analyzed, namely: Kyiv, Vinnytsia, Mykolaiv, Zaporizhzhia, and Kharkiv regions. The main instruments of financial support for the development of the cluster movement in Ukraine at the state and regional levels have been determined. The distribution of financial needs by clusters for 2023 is highlighted, the financing of the needs of the affected persons at the expense of the Humanitarian Response Plan in Ukraine for the period from 2015 to 2023 is analyzed. The main problems that negatively affect the financing of economic innovation clusters of state and regional development are highlighted. Proposals for financial support of the cluster movement in Ukraine have been provided.

Keywords: *financial support, economic clusters, regional economy, IT clusters, innovative development, cluster policy, financial support.*

Постановка проблеми. У сучасних економічних умовах особливого значення набувають напрями взаємодії суб'єктів економічних відносин, які потребують використання новітніх методів, форм і принципів взаємодії органів державної влади, бізнес-структур, інноваційних підприємств, науково-дослідних інститутів та населення. У цьому контексті особливого значення набувають механізми застосування фінансових важелів для розвитку економічних центрів. Кластерний підхід до економічного розвитку широко використовується у більшості розвинених країн світу. Але в Україні цей підхід досі не отримав належної підтримки з боку держави, бізнесових та інноваційних центрів.

Створення та розвиток інноваційних кластерів сприяє зростанню конкурентоспроможності бізнесу через ефективну взаємодію учасників кластеру, яка пов'язана з їх географічним розташуванням, доступом до інновацій, технологій, знань, до спеціалізованих послуг і висококваліфікованого персоналу, до зниження трансакційних витрат, а також реалізації спільних інвестиційних проєктів. Формування та розвиток

кластерів є основою ефективного механізму залучення іноземних інвестицій та інтеграції продукції українських кластерів у світовий ринок високотехнологічної та інноваційної продукції. Тому застосування кластерного підходу має стати пріоритетним напрямом розвитку вітчизняної економіки. Водночас реалізація концепції кластерного розвитку економіки потребує значних фінансових витрат, що зумовлює актуальність завдання розробки механізму фінансування та підтримки економічних кластерів упродовж усього життєвого циклу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані із функціонуванням капіталу загалом та фінансового капіталу як важливої складової, стали об'єктом дослідження багатьох економістів. Вони спираються на праці класиків економічної науки Е. Бем-Баверка, Дж. Б. Кларка, А. Маршалла, Д. Рікардо, А. Сміта, Дж. Хікса та інших. Їх продовженням є дослідження сучасних зарубіжних та вітчизняних учених, серед яких Л. Алексєєнко, І. Балабанов, І. Бланк, В. Геєць, О. Ватаманюк, Ю. Воробйов, В. Дем'янишин, І. Зятковський, Є. Іонін, М. Крупка, В. Лещук, І. Михасюк, В. Семиноженко, С. Мочерний, А. Пересада, А. Поддерьогін та ін.

Водночас необхідно удосконалити та поглибити теоретико-методологічні основи формування фінансового капіталу територіально інтегрованих підприємницьких структур, узагальнити особливості функціонування кластерів в умовах ринкової економіки та джерела фінансування їх розвитку. Обґрунтувати практичні рекомендації та науково-методичні підходи до формування оптимального обсягу фінансового капіталу кластерів і забезпечення його ефективного використання. Потребує також вирішення питання регулювання діяльності кластерів в економіці України.

Метою статті є розкриття основних тенденцій та організаційних особливостей розвитку кластерів в Україні. Проаналізувати регіональні стратегії та політики хайтек-проєктів, ІТ-кластерів й основні інструменти фінансової підтримки кластерів. Надати пропозиції щодо фінансової підтримки кластерів та покращення ефективності кластерної політики.

Виклад основного матеріалу. Кластери як економічні суб'єкти відомі давно, оскільки географічна концентрація бізнесу в певних секторах існувала століттями. Однак їхня роль була обмежена через певні обставини. Вчений-економіст А. Маршалл ще наприкінці XIX ст. зазначив, що в деяких галузях групи малого і середнього бізнесу за умови, що вони зосереджені в одному регіоні країни і спеціалізуються на певній стадії єдиного виробничого процесу, будуть не менш ефективні, ніж великі компанії [1]. Такі скупчення підприємств він називав «індустріальними районами».

У загальному вигляді поняття «економічний кластер» сформував М. Портер, який визначив їх як «сконцентровані за географічним принципом групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників послуг, фірм, споріднених галузей, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій, що конкурують між собою, але при цьому ведуть спільну роботу» [2]. Автор виділив такі основні ознаки: географічне розташування, поєднання в цілісну структуру конкуренції та кооперації.

Щодо вітчизняних науковців, найбільш повне визначення дають В. Геєць та В. Семиноженко: «Кластер – це сукупність різних юридичних осіб, пов'язаних партнерськими відносинами по всьому технологічному ланцюжку – від видобутку сировини до споживання продукції і послуг». Вони підкреслюють основну характеристику функціонування цих територіально інтегрованих структур: їх партнерський характер [2]. Найважливіша відмінність кластера від інших форм господарських об'єднань полягає у тому, що підприємства кластера не здійснюють повне злиття, а створюють механізм взаємодії, який дозволяє їм зберігати статус юридичної особи і водночас кооперуватися з іншими суб'єктами господарювання, що утворюють кластер і за його межами. Інакше кажучи, в основі кластера лежить складне поєднання конкуренції та кооперації.

З огляду на ці визначення зазначимо, що кластери – це галузеве, територіальне та добровільне об'єднання підприємницьких структур, які тісно співпрацюють з науковими (освітніми) установами, громадськими

організаціями й органами місцевого самоврядування з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та сприяння економічному розвитку регіону.

Щодо територіальної концентрації, то кластерами можна вважати географічно зосереджені групи компаній, постачальників, служб, закладів та установ, що спеціалізуються на певній галузі чи секторі економіки. Ці компанії об'єднуються, щоб взаємодіяти, співпрацювати, обмінюватися інформацією та впроваджувати спільні стратегії для підвищення своєї конкурентоспроможності.

Основою національної промислової політики є інноваційна концепція розвитку іноземних кластерів. У багатьох країнах Європейського Союзу активно створюються кластери як запорука розвитку регіональної та державної економіки. Існує багато прикладів бізнес-кластерних об'єднань, які досягли значних успіхів і світового визнання. Створення заводів і дослідницьких центрів не стільки наближає великі транснаціональні корпорації до споживачів, скільки використовує кваліфіковану робочу силу та можливості національної інноваційної системи.

Кластерний підхід підвищує рівень життя населення, зміцнює конкурентоспроможність підприємств, розташованих на території конкретного регіону, підтримує ефективний бізнес-клімат, що збільшує вигоди залучених підприємств і забезпечує перехід до використання загального потенціалу всієї держави.

Формування необхідного фінансового капіталу в їх розпорядженні є важливим для належного функціонування кластерів. На думку більшості науковців і практиків, одним основних факторів, що стримують розвиток підприємництва в Україні, є недостатня кількість або обмежений доступ до фінансового капіталу, низька його мобільність та ефективне використання в реальному секторі економіки [4; 5; 6]. Ці питання актуальні і для кластерів. Їх створення та функціонування передбачає об'єднання фінансових капіталів суб'єктів господарювання різних форм власності, галузей і сфер діяльності.

Пріоритетами сучасного розвитку України є забезпечення високих темпів зростання ВВП, подальше підвищення ефективності виробництва і досягнення значного рівня та якості життя населення. Існуючі процеси глобалізації та посилення міжнародної конкуренції змінюють систему організації виробництва, використовуючи переваги спеціалізації та кооперування всередині виробничих центрів.

Значення кластерів у розвитку регіональної економіки:

✓ *середовище* – кластери сприяють створенню середовища, сприятливого для розвитку бізнесу та підвищення конкурентоспроможності, шляхом стимулювання інновацій, обміну знаннями та розробки нових технологій;

✓ *інвестиції* – поява кластерів створює сприятливе середовище, що приваблює інвесторів і сприяє створенню нових робочих місць;

✓ *конкуренція* – участь у кластерах дає компаніям можливість бути більш конкурентоспроможними на світовому ринку за рахунок підвищення якості продукції, інновацій та спільних стратегій;

✓ *ресурси* – кластери надають можливість компаніям використовувати спільні ресурси, обмінюватися досвідом і знаннями для підвищення продуктивності.

Відмінною рисою кластера є цілеспрямована підприємницька діяльність. У рамках кластера об'єднані не тільки виробничі, а й інноваційні компанії, інтегроване управління якістю продукції та обслуговування. Поєднання зусиль підприємців, органів управління, суб'єктів інвестування й інноваційної діяльності на певній території дає значні переваги в конкурентній боротьбі, сприяє раціоналізації виробничих і ринкових процесів, перерозподілу ризиків та реалізації необхідної гнучкої політики в умовах мінливого бізнес-середовища. Таке поєднання зусиль у розвинених країнах виявилося ефективним.

Організаційні характеристики кластерів:

– членами кластеру є компанії, що входять до його складу, можуть бути різного розміру та спеціалізації;

– до складу організаційної структури входять органи управління, які можуть складатися з представників, учасників кластеру, асоціацій або спеціалізованих органів;

– координаційний центр є важливою складовою, яка координує діяльність кластеру, сприяючи взаємодії учасників та розвитку спільних ініціатив;

– входять науково-дослідні установи – центри дослідження, навчання та розробки нових технологій, що сприяють інноваціям у кластері;

– входять асоціації та організації, які являють собою інтереси окремих галузей у межах кластеру;

– участь державних структур – підтримка державними органами програми розвитку та фінансування з різних джерел.

Основні риси побудови сучасного кластеру в Україні, відображені на рис. 1.

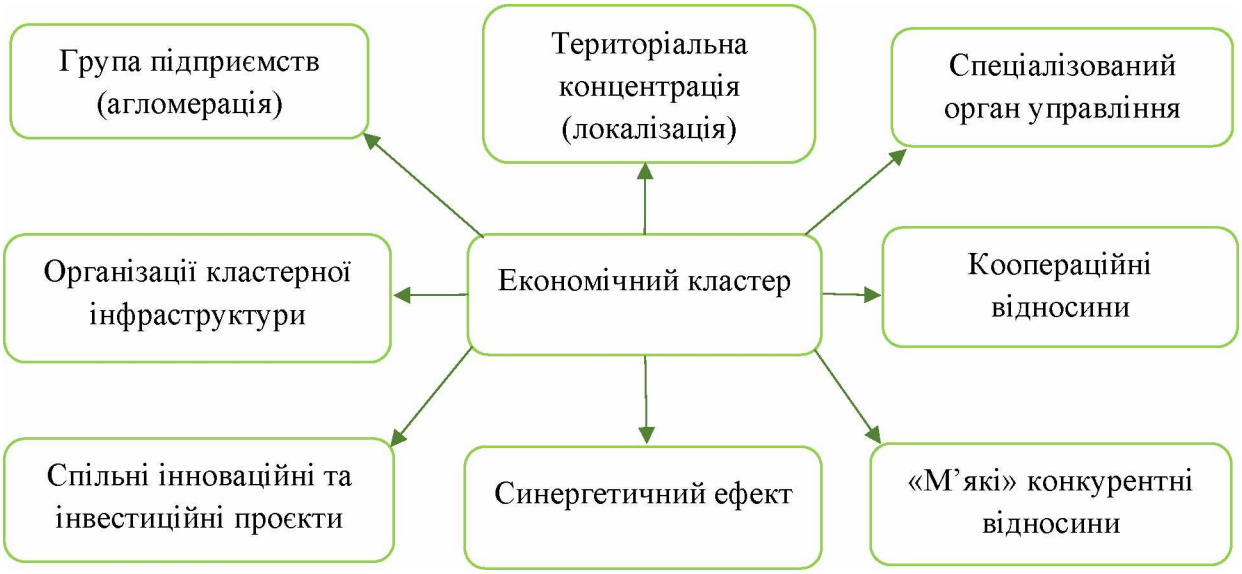

Рисунок 1 – Основні риси сучасного кластеру в Україні
Джерело: побудовано авторами на основі [6].

У рамках проведеного дослідження, на нашу думку, особливу увагу необхідно приділити визначенню джерел формування фінансового капіталу кластера. Традиційним є їх поділ на власні, позикові та залучені. Власні ресурси – кошти, вкладені учасниками кластера, а також кошти, що

утворюються у результаті фінансово-виробничої та господарської діяльності кластера в цілому, які визначаються результатами діяльності окремих його учасників. Джерелами кредитування є банківський кредит для поповнення оборотних коштів, а також кредиторська заборгованість, яка останнім часом стала основним джерелом короткострокового фінансування суб'єктів господарювання.

Однак порівняно з кластером цей поділ має певні особливості. Власними джерелами є: кошти статутного та амортизаційного фондів, нерозподілений прибуток підприємства-реалізатора, власні кошти окремих виробників та кошти неприбуткової організації – координаційного центру від основної діяльності, кошти кредитних кооперативів, створених суб'єктами кластера. До позикових та залучених джерел формування фінансового капітала потрібно віднести кошти суб'єктів господарювання, які не є безпосередніми учасниками, але можуть бути учасниками кластера, державні кошти, іноземні інвестиції, бюджетні асигнування на виконання регіональних програм у межах кластера, ресурси банків і небанківські фінансово-кредитні установи, кошти, залучені за допомогою андерайтингу, кошти фондів венчурного капіталу та «бізнес-ангелів». В інтегрованих структурах також поширена практика взаємного кредитування, яка полягає у фінансуванні конкретної операції чи проєкту одного з учасників об'єднання за рахунок кредитів, наданих іншими учасниками об'єднання. Це джерело формування фінансового капіталу інтегрованої структури (внутрішнє запозичення за рахунок власних джерел) є ефективним інструментом оперативного фінансування учасників групи, що дозволяє ефективно перерозподіляти фінансовий капітал для виконання планових завдань.

На рис. 2 показано розподіл власного капіталу в кластерній моделі. Кластерна модель передбачає створення фондів відновлення та розвитку, а також створення резервного фонду.

Рисунок 2 – Напрями розподілу власних коштів у кластерній моделі

Джерело: побудовано авторами на основі [5].

Формування кластерів у сучасних умовах може мати як негативний, так і позитивний вплив на економіку країни. Щодо негативного впливу, то може бути викликано такими факторами, а саме:

- ✓ ризик монополізації: кластери можуть призвести до монополізації ринку, оскільки вони об'єднують ключових гравців, що може обмежити конкуренцію та призвести до підвищення цін для споживачів;
- ✓ втрата робочих місць – розвиток кластерів може призвести до змін у моделях виробництва та втрати робочих місць у старих галузях, які не входять до кластера;
- ✓ залежність від зовнішнього попиту – кластери можуть залежати від зовнішнього попиту та економічних коливань, що може призвести до нестабільності та ризиків для економіки;

✓ втрата інновацій – кластери можуть призвести до втрати інновацій, оскільки вони зосереджені на певних галузях і компаніях, що може обмежити різноманітність і розробку нових ідей.

Щодо позитивного впливу на економіку України:

– кластери сприяють підвищенню конкурентоспроможності компаній, оскільки об'єднують різні галузі та компанії, що дозволяє обмінюватися знаннями, досвідом та ресурсами;

– кластери стимулюють створення нових робочих місць, оскільки сприяють розвитку інновацій і підтримці малого та середнього бізнесу;

– кластери залучають інвестиції, оскільки вони привабливі для інвесторів, які бачать потенціал для розвитку та співпраці всередині кластера;

– кластери сприяють інноваційному розвитку, оскільки об'єднують різні галузі та компанії, що сприяє обміну знаннями і створенню нових ідей.

Для України надзвичайно важливо створити інноваційні й ефективні механізми розвитку, зокрема кластери. Відповідно до Національної програми розвитку кластерів до 2027 року кластер – це галузеве, територіальне та добровільне об'єднання організацій, які тісно співпрацюють між собою, а також з іншими суб'єктами ланцюга створення вартості з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції, її експорту та сприяння економічному розвитку регіону [7].

Кластери є потужним інструментом реструктуризації економіки регіонів і країни, потенціал якого можна реалізувати шляхом досягнення балансу між стандартизацією виробничої діяльності й інноваціями, що порушують усталені виробничі процеси.

Зарубіжний досвід доводить, що правильно стимульовані кластери у сфері високотехнологічного виробництва можуть диверсифікувати економіку моноспеціалізованих регіонів і значно підвищити її стійкість. Водночас кластери промислової діяльності нижчих технологічних рівнів (III–IV) за відсутності інноваційних змін у технологіях і продуктах є нестійкими в умовах економічних криз і реагують на них скороченням робочих місць.

В Україні нараховується близько 30 кластерів, але немає єдиної організації, яка б представляла кластери, так само немає державних програм для кластерів. Проєкт Національної програми розвитку кластерів до 2027 року є рамковою програмою, поданою на погодження до Мінекономіки як керівний документ для всіх зацікавлених сторін кластерного розвитку України. Документ обґрунтовує потребу у прискоренні розвитку кластерів, визначає основні принципи та орієнтири розвитку до 2027 року та містить ряд рекомендацій, спрямованих до органів виконавчої влади на національному та регіональному рівнях, а також для керівників кластерних структур [7].

В Україні існує декілька центрів аналізу й експертизи розвитку кластерів і кластерних ініціатив, а саме:

– Києво-Могилянська бізнес-школа – періодично організовує навчання для координаторів кластерів;

– CLUST.UA – провідний експерт з аналізу та навчання у сфері кластерного розвитку;

– Асоціація підприємств промислової автоматизації України (АППАУ) з 2016 року займається розвитком кластерів у сфері промислових високих технологій, є ініціатором концепції ІАМ (Інжиніринг – Автоматизація – Машинобудування), яка нині реалізується в Запорізькій та Харківській областях [8].

Найбільш поширеними в Україні є ІТ-кластери, які беруть участь у розвитку ІТ-індустрії міста та об'єднують провідні компанії і партнерів, що працюють у сфері розробки програмних продуктів та експортного аутсорсингу.

Згідно з довідником ІТ-сектору в Україні працює близько 185 000 розробників і 4 000 ІТ-компаній, а технологічний сектор став другою за величиною експортною галуззю країни 2018 року. Крім того, 20 % найбільших компаній світу, включаючи Microsoft, Samsung, ABBY і Huawei, мають свої офіси в Україні. Згідно зі списком Fortune 500 понад 100 компаній користуються послугами українських компаній, а 18 українських аутсорсингових компаній входять до 100 найкращих аутсорсингових компаній світу [8].

Україна, незважаючи на досить високу активність кластерів, створених на локальному, національному та міжнародному рівнях зокрема, участь у Європейській платформі кластерної співпраці, співпраця з європейськими кластерами в обміні досвідом, передовими практиками в спільних транскордонних проєктах, суттєво відстає у напрямах реалізації державної політики та стратегії.

Для того щоб кластерна політика була ефективною, вона повинна передусім відповідати таким вимогам:

– бути простою в оперативному управлінні, звітності та взаємодії з державними організаціями;

– передбачуваною – зацікавлені сторони можуть бути впевнені в стабільності умов, фінансуванні та принципах управління;

– прозорою – усі сторони мають рівний доступ до однієї інформації;

– забезпечити фінансування – довгострокове фінансування від 5 до 10 років;

– довгостроковий стратегічний план – на 10–20 років;

– скоординована – з ключовими національними політиками, стратегіями та програмами;

– розроблено за участю всіх сторін – представників промисловості, влади, бізнесу, інвесторів та освітньо-наукового кола;

– розроблена для розвитку можливостей і навичок – включаючи навчальні програми та тренінги для розвитку та управління кластерами.

Незважаючи на тривале існування кластерний рух в Україні слабо організований на національному рівні та розвивається досить стихійно. Розвиток кластерів мав слабку державну підтримку: до 2020 року в центральній владі не було жодного відповідального органу, а також відповідної національної політики чи програми розвитку. У країні діє близько 50 кластерних ініціатив і кластерів, з них 22 – на Європейській платформі кластерної співпраці, останніми роками спостерігається значна активізація на регіональному рівні.

Класично за критеріями рівня розвитку та самоорганізації можна виділити 3 групи організацій:

1. Найбільш розвиненими та масовими є IT-кластери, серед яких за рівнем організації та масштабом діяльності виділяються Львівський та Харківський IT-кластери. Вони мають розвинений штат, імідж соціально відповідальної організації, ведуть регулярну діяльність зі своїми членами, зокрема різноманітні проєкти розвитку бізнесу, тісно взаємодіють з місцевою владою у регіональних ініціативах. Характеристики цих кластерів включають домінування аутсоурсингових організацій і виняткову орієнтацію на зовнішні ринки. Наслідком є слабка інтеграція з іншими секторами економіки регіону, а також імідж конкурентів у боротьбі за кращі галузі. Серед промислових центрів можна виділити автомобілебудівний центр «Закарпаття», Херсонський бізнес-центр (машинобудування) та меблевий центр Рівненської області.

2. Друга група являє собою переважну більшість кластерних ініціатив. Зазвичай це структури, які мають 1–2 координаторів і здійснюють різноманітну діяльність залежно від типу галузі та регіону. У цей сегмент також входять добре організовані національні структури, такі як Український органічний кластер чи Асоціація підприємств промислової автоматизації України, які об'єднують профільних виробників на національному рівні. За критеріями продуктивної кооперації, експортної спрямованості та впливу на розвиток кластерної політики вони ближчі до кластерних структур, ніж до галузевих об'єднань.

3. Нерегулярні та «заморожені» кластери – третя група організацій. Йдеться про кластерні ініціативи, які здійснюють нерегулярну діяльність або взагалі є «замороженими», тобто неактивними організаціями. Приклад останнього – створений 2016 року кластер «Мехатроніка» (Харків), який мав би об'єднати кількох виробників авіаційної галузі.

Усі згадані вище кластери намагаються тісно співпрацювати з органами місцевого самоврядування та регіональними органами виконавчої влади, інтегруватися в існуючі плани розвитку та спільно створювати нові

ініціативи на регіональному рівні. Тому варто проаналізувати регіональні стратегії та політику високотехнологічних проєктів у регіонах, де почали діяти промислові кластери (табл. 1).

Таблиця 1 – Сукупний аналіз проєктів, дотичних до промислових хайтек, у регіонах України [11]

Область	Загальний ВРП, тис. грн	Частка ВРП добувної та переробної промисловості, %	Загальний бюджет 2021–2023 рр., тис. грн	Кількість проєктів для промислових хайтек	Бюджет заходів для промислових хайтек	Частка бюджету промислових хайтек, %
Київська	198 160	1/20	13 900 000	9	275 440,0	3,2
Вінницька	11 496	2/16	19 290 453,1	0	0,0	0,0
Миколаївська	79 916	2/19	23 464 398,5	3	343 903,8	1,5
Запорізька	147 076	3/30	–	5	342 05,5	–
Харківська	233 321	2/22	927 5513,5	8	346 704,4	3,7
Усього			51 798 917,1	21	916 853,2	1,8

Як показує таблиця 1, фокус на високотехнологічному промисловому зростанні, навіть у промислово розвинених регіонах, де-факто досить слабкий. У більшості розглянутих регіонів України вони представлені невеликою кількістю заходів і такими мізерними бюджетами, що зовсім не відповідає глибині кризи в цих галузях. Отже, саме в Київській області реалізовано найбільшу кількість високотехнологічних промислових проєктів у сфері агротехніки. Харківська область – єдина в цьому списку, яка має велику кількість важливих регіональних проєктів та ініціатив для розвитку інноваційної високотехнологічної промислової екосистеми. Але й тут кількість проєктів, безпосередньо пов'язаних із традиційно важливими для регіону галузями, такими як машинобудування, промислове машинобудування, авіаційна промисловість та інші високотехнологічні галузі, наближається до нуля. Аналіз, представлений у регіональних стратегіях, з одного боку, підкреслює відсутність або слабкість національної політики та програм центрального уряду, а з іншого – орієнтації цих стратегій не передбачають створення чи розгортання цих інструментів, які можуть бути створені на регіональному рівні і без центральної влади.

На відмінну від традиційної форми організації виробництва функціонування кластерів має свої особливості. Кластери існують об'єктивно, через них протікають значні грошові потоки, але проблемам формування фінансового забезпечення для формування та функціонування кластерів в Україні ще не приділено належної уваги. Відсутність фінансового капіталу для запуску та розвитку кластерів та неповне використання усіх можливих джерел фінансування не дають їм можливості досягти економічного розвитку, що відображається на загальній соціально-економічній ситуації в країні.

Серед основних інструментів фінансової підтримки розвитку кластерного руху в Україні можна назвати:

✓ державні програми, спрямовані на сприяння діяльності кластерів; трансферти з державного бюджету місцевим бюджетам на підтримку кластерних ініціатив; кошти регіональних та місцевих програм / організацій сприяння економічному розвитку;

✓ внески учасників (суб'єктів кластеру); дохід від послуг кластера (виробленої продукції); комісійні / доходи від посередництва в отриманні замовлень; доходи від масових заходів; доходи від отримання державних замовлень (національних та міжнародних тендерів). Участь у розподілі доходів від спільних патентів і ліцензій: акціонерні товариства, венчурний капітал; спонсорські кошти від великих компаній;

✓ міжнародна технічна допомога; гранти міжнародних донорських організацій; проєкти корпоративної соціальної відповідальності; пожертвування;

✓ кошти фінансових установ: пільгове кредитування суб'єктів кластеру; кредити під гарантії.

Завдяки фінансовій децентралізації з'явилися нові бюджетні ресурси, які громади та регіони загалом можуть отримати через проєктний підхід для їх залучення та використання, зокрема для розвитку кластерних ініціатив, кластерів та кластерних проєктів.

Так, новими або відносно новими інструментами фінансування державного бюджету є:

– кошти Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР);

– субвенція на розвиток інфраструктури ОТГ;

– кошти державного бюджету України, отримані від Європейського Союзу.

Щодо груп гуманітарної допомоги постраждалим українцям, то під час війни запрацював План гуманітарної допомоги – організація за підтримки країн-членів ООН та міжнародних організацій.

Таблиця 2 – Розподіл фінансових потреб за кластерами на 2023 рік

№ з/п	Кластер	млн дол. США	%
1.	Координація та управління об'єктами розміщення ВПО	31,2	
2.	Освіта	154,5	4,09
3.	Продовольча безпека та засоби для існування	993,9	26,29
4.	Охорона здоров'я	307,4	8,13
5.	Захист	165,6	4,38
6.	Захист дітей	165,1	4,37
7.	Гендерно зумовлене насильство	64,9	1,72
8.	Протимінна діяльність	99,6	2,63
9.	Житло та непродовольчі товари	525,1	13,89
10.	Вода, санітарія та гігієна	452,4	11,97
11.	Багатоцільова грошова допомога	958,6	25,35
12.	Телекомунікації в надзвичайних ситуаціях	1,4	0,04
13.	Логістика	7,9	0,21
14.	Координація та загальні послуги	18,0	0,47
Разом		3 780,5	х

Джерело: побудовано за даними Плану гуманітарного реагування на 2023 р. [9].

Аналізуючи дані таблиці 2, бачимо, що питому вагу у фінансових потребах займають продовольча безпека, багатоцільова грошова допомога, житло та непродовольчі товари.

Фінансування та підтримку постраждалих людей з 2015 по 2023 рік наведено в таблиці 3. За даних бачимо, що фінансування потреб не було досягнуто повним обсягом за попередні роки, лише останій 2022 рік було профінансовано на 80 %.

Таблиця 3 – Фінансування потреб постраждалих осіб за рахунок Плану гуманітарного реагування в Україні

Рік	Кількість осіб, які потребують допомоги, млн осіб	Кількість осіб, яким планувалось надати допомогу, млн осіб	Кількість осіб, які отримали допомогу, млн осіб	Фінансова потреба, млн дол. США	Одержано фінансування, млн дол. США	% профі-нансовано потреби
2015	5,0	3,2	1,9	316,0	1 743,4	55
2016	3,1	2,5	1,7	297,9	105,3	35
2017	3,8	2,4	1,1	203,6	74,6	37
2018	3,4	2,3	1,1	186,9	70,8	38
2019	3,5	2,3	1,3	164,4	86,6	53
2020	3,4	2,1	1,4	204,7	124,1	60
2021	3,4	1,9	1,6	168,0	108,0	65
2022	17,7	11,5	15,8	4 292,5	3 424,5	80
2023	17,6	11,1	–	–	394,7	

Джерело: побудовано за даними Плану гуманітарного реагування на 2023 р. [9].

Щодо регіонального кластерного розвитку, то кожен механізм фінансування місцевого економічного розвитку має свої особливості та різну поширеність в Україні. Бюджетні механізми поширені в Україні, але водночас не є ефективними для повного фінансування розвитку економічних центрів. Найбільш перспективним механізмом в умовах інноваційних кластерів є розробка державних і місцевих цільових програм формування та функціонування кластерів. Бюджетні кошти є основним джерелом фінансування кластерної ініціативи, наглядової ради, кластерного агентства, інформації, інфраструктури, інновацій, контролю, інших кластерів, стратегії, бачення, економічного кластеру, наукових та освітніх установ, уряду, бізнесу, фінансових установ, державної, фінансової, кредитно-грошової політики на ранніх етапах. Інвестиційні механізми мають значний вплив на кластерну економіку в усьому світі. В Україні найефективнішим і вже дієвим інвестиційним механізмом є державно-приватне партнерство, яке дозволяє генерувати ресурси для реалізації інфраструктурних проєктів. Серед кредитних механізмів значний вплив мають кредити без зобов'язань, позики

від міжнародних фінансових організацій та місцеві гарантії, які дають змогу залучати фінансові ресурси до місцевих бюджетів під мінімальні відсотки та спрямовувати їх на фінансування різноманітних видів місцевих ініціатив. Механізми субсидування, такі як міжнародна технічна допомога та гранти міжнародних донорських організацій, надзвичайно важливі на тих етапах, коли кластер починає приносити прибуток і розвиватись (рис. 3).

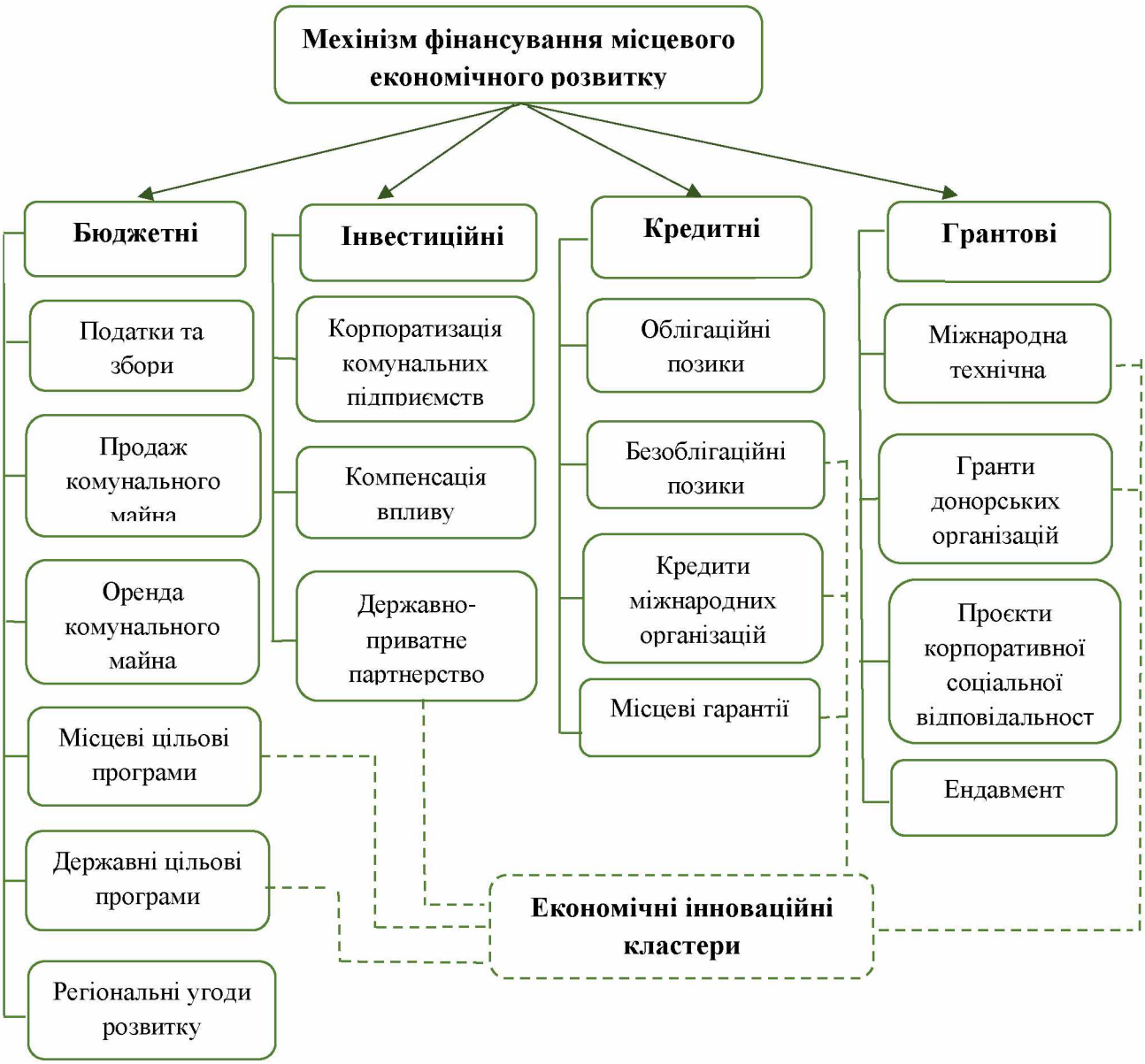

Рисунок 3 – Механізм фінансування місцевого економічного розвитку [10]

Отже, для сталого фінансування економічного кластеру та його розвитку необхідно застосовувати схему фінансування, у якій перші етапи будуть забезпечені за рахунок бюджетних механізмів і грантів, після чого частка цих механізмів фінансування зменшується і кластер переходить на самофінансування. Така схема залучення ресурсів діє в розвинених країнах, які успішно застосовують принципи кластерної економіки.

Висновки. З проведеного дослідження можна зробити висновок, що регіональні кластерні ініціативи потребують значної правової та фінансової державної підтримки. Основною проблемою фінансового забезпечення економічних кластерів в Україні є відсутність нормативно-правової бази з кластерних ініціатив, через що наявні у країні кластери не є такими, що визнаються на міжнародному рівні, оскільки не підпадають під концептуальне означення кластеру. Це призводить до небажання міжнародних інвесторів фінансувати український бізнес та інновації.

До факторів, що негативно впливають на формування процесу кластеризації країни і водночас є загрозою економічній безпеці країни, можна віднести:

– відсутність на сьогодні єдиної державної стратегії економічного розвитку, яка була сформована на основі кластерної моделі розвитку;

– відсутність нормативно-правової бази для процесів кластеризації економіки країни;

– відсутність державної політики щодо визначення пріоритетних напрямів економічного розвитку, які можуть бути покладені в основу стратегії кластеризації;

– відсутність механізмів державної підтримки просування вітчизняної промислової продукції на міжнародні ринки;

– відплив кваліфікованих і наукових кадрів за кордон, висока динаміка та рівень міграції;

– відсутність економічних стимулів до уніфікації економіки розвитку кооперації та економічних зв’язків;

– слабка активність інноваційної діяльності, проведення фундаментальних і прикладних досліджень;

– тривалість воєнного стану в Україні.

Проблемами процесу кластеризації, які перешкоджають і затримують його масштабний розвиток, є:

– відсутність досвіду, необхідного для впровадження кластерного підходу у практику державного управління;

– недостатня поінформованість органів влади у застосуванні концептуальних і методичних розробок у дослідженні процесів кластеризації;

– відсутність необхідних фінансових ресурсів як держави, так і суб'єктів господарювання, органів місцевого самоврядування, необхідних для фінансування процесу кластеризації, розробки, планування та реалізації спільних проєктів.

Україна, незважаючи на досить високу активність створених кластерів як на місцевому, національному, так і на міжнародному рівні (зокрема, участь у Європейській спільноті кластерів), значно відстає у напрямі імплементації державної політики та стратегії. Тож серед основних рекомендацій для підтримки кластерного руху в Україні має бути законодавчо обґрунтована і сформована кластерна політика, яка б координувалася та підтримувалася урядом з урахуванням пріоритетних вимог розвитку економіки регіонів, інновацій і вибраної спеціалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мочерний С. В. Економічна теорія : навч. посіб. 3-е вид., переробл. і доп. К. : Академія, 2008. 640 с.

2. Porter M. Clusters and Competition: New Agendas for Companies, Government, and Institutions. In On Competition. Boston : Harvard Business School Press, 2008. 414 p.

3. Геєць В. М., Семиноженко В. П. Інноваційні перспективи України. Х. : Константа, 2006. 272 с.

4. Біла Л. М., Ліснічук О. А. Формування фінансових ресурсів підприємницьких кластерів: світовий досвід та вітчизняна практика. 2017. № 3–4. С. 191–196. URL : http://ir.nusta.edu.ua/jspui/handle/doc/1423

5. Буснюк С. В. Фінансовий капітал кластерів: особливості формування та використання : дис. … канд. екон. наук. Луцьк : Луцький національний технічний університет, 2015. 229 с.

6. Самборський О. В., Гласов П. В. Сучасна кластерна політика України: проблеми та перспективи. *Агросвіт.* 2021. № 11. URL : http://www.agrosvit.info/pdf/11_2021/8.pdf

7. Національна програма кластерного розвитку до 2027 р. URL : https://www.industry4ukraine.net/ (дата звернення: 25.09.2023).

8. UCLUSTER. URL : https://ucluster.org/blog/2020/04/top5-it-klasteriv-ukraini/ (дата звернення: 18.09.2023).

9. План гуманітарного реагування на 2023 р. URL : https://prod-reports-unocha-org.ahconu.org/uk/country/ukraine// (дата звернення: 18.09.2023).

10. Пирогов Д. А. Проблеми та перспективи фінансового забезпечення економічних кластерів в Україні. *Інноваційна економіка* : науково-виробничий журнал. 2017. Вип. 1–2. С. 137–142.

11. Урсакій Ю. А. Роль інноваційних кластерів в промисловості країни. *Економіка та управл іння національним господарством*. 2021. Випуск I (81). С. 53–70.

REFERENCES

1. Mochernyy S. V. Ekonomichna teoriya : navch. posib. 3-e vyd., pererob. i dop. K. : Akademiya, 2008. 640 p.

2. Porter M. Clusters and Competition: New Agendas for Companies, Government, and Institutions. In On Competition. Boston : Harvard Business School Press, 2008. 414 p.

3. Heyets′ V. M., Semynozhenko V. P. Innovatsiyni perspektyvy Ukrayiny. KH. : Konstanta, 2006. 272 p.

4. Bila L. M., Lisnichuk O. A. Formuvannya finansovykh resursiv pidpryyemnyts′kykh klasteriv: svitovyy dosvid ta vitchyznyana praktyka. 2017. № 3–4. C. 191–196. URL : http://ir.nusta.edu.ua/jspui/handle/doc/1423

5. Busnyuk S. V. Finansovyy kapital klasteriv: osoblyvosti formuvannya ta vykorystannya : dys. …kand. ekonom. Nauk. Luts′k : Luts′kyy natsional′nyy tekhnichnyy universytet, 2015. 229 p.

6. Sambors′kyy O. V., Hlasov P. V. Suchasna klasterna polityka Ukrayiny: problemy ta perspektyvy. *Ahrosvit.* 2021. № 11. URL : http://www.agrosvit.info/pdf/11_2021/8.pdf

7. Natsional′na prohrama klasternoho rozvytku do 2027 r. URL : https://www.industry4ukraine.net/

8. UCLUSTER. URL : https://ucluster.org/blog/2020/04/top5-it-klasteriv-ukraini/

9. Planu humanitarnoho reahuvannya na 2023 r. URL : https://prod-reports-unocha-org.ahconu.org/uk/country/ukraine//

10. Pyrohov D. A. Problemy ta perspektyvy finansovoho zabezpechennya ekonomichnykh klasteriv v Ukrayini. *Innovatsiyna ekonomika* : naukovo-vyrobnychyy zhurnal. 2017. Vyp. 1–2. S. 137–142.

11. Ursakiy YU. A. Rol′ innovatsiynykh klasteriv v promyslovosti krayiny. *Ekonomika ta upravl innya natsional'nym hospodarstvom.* 2021. Vypusk I (81). S. 53–70.